

UKLJUČIVANJE INTERKULTURALNE KOMUNIKACIJSKE KOMPETENCIJE U POUČAVANJE STRANIH JEZIKA

Milica Bilić-Štefan
I. OŠ Dugave - Zagreb

Sažetak:

Život u višejezičnoj i multikulturalnoj Europi obvezuje nas na uključivanje interkulturalne komunikacijske kompetencije u program nastave stranih jezika na svim razinama obrazovanja. Analiziramo li trenutno stanje u poučavanju stranih jezika u osnovnoj školi i udžbenike u uporabi uočiti ćemo da se interkulturalnoj kompetenciji posvećuje vrlo malo pozornosti te da ona uglavnom nije dio inače brojnih kulturoloških sadržaja u udžbenicima stranih jezika. U članku se daje pregled ključnih pojmova povezanih s interkulturalnom komunikacijskom kompetencijom i razlaže stav autorice da bi budući nastavnici trebali tijekom obrazovanja postati svjesni važnosti uključivanja interkulturalne kompetencije u nastavu kako bi u nastavni proces uključili barem neka od znanja, vještina i stavova potrebnih za interkulturalnu kompetenciju. Kako su nastavnici stranih jezika prirodno u ulozi osoba koje grade mostove među različitim kulturama trebalo bi ih na primjeren način educirati i upoznati s teorijom i praksom interkulturalne kompetencije i metodikom njenog integriranja u program nastave stranog jezika. Autorica nadalje predlaže i jedan od mogućih načina edukacije nastavnika stranih jezika u okviru permanentnog profesionalnog usavršavanja, putem radionica posvećenih interkulturalnoj komunikacijskoj kompetenciji.

1. Uvod

Važnost interkulturalne komunikacijske kompetencije u višejezičnoj i multikulturalnoj Europi je neosporna, pa bi shodno tome usvajanje interkulturalne komunikacijske kompetencije trebalo biti nezaobilazni dio programa nastave stranih jezika na svim razinama obrazovanja. Pri tome je nastavnik stranih jezika prirodno u ulozi osobe koja gradi mostove među različitim kulturama i može pripremiti učenike na komunikaciju u stranoj kulturi i unaprijed ih upozoriti na neke kulturalne fenomene u cilju izbjegavanja nesporazuma, neugodnih i nerazumljivih situacija. Ipak analiziramo li trenutno stanje u poučavanju stranih jezika u osnovnoj školi i udžbenike u uporabi uočiti ćemo da se interkulturalnoj kompetenciji posvećuje vrlo malo pozornosti. Iako su didaktički materijali za učenje stranih jezika po logici stvari ispunjeni kulturološkim sadržajima, interkulturalne aktivnosti uglavnom nisu dio postojećih kulturoloških sadržaja i ne nadopunjavaju gramatičke i leksičke ciljeve. Nastavnici stranih jezika su u odlučivanju o tome kada, na koji način i zašto poučavati interkulturalnu komunikacijsku kompetenciju prepušteni sami sebi. Uključivanje interkulturalne kompetencije u nastavu stranog jezika zahtijeva od nastavnika dodatni napor za koji oni uglavnom nisu adekvatno pripremljeni.

Zajednički europski referentni okvir (2001.) zahtijeva da se učenici stranih jezika već na osnovnoškolskoj razini osposobe za uspješnu komunikaciju s pripadnicima drugih kultura. Stoga treba razvijati kompleksniji pojam kulturalnog identiteta učenika navikavajući ih da poštuju i cijene druge kulture, a usvajanjem interkulturalne kompetencije oni će s vremenom postati interkulturalni govornici. U tom cilju učenici najprije trebaju usvojiti određena znanja, vještine i stavove.

Obrazovanje na temu kulture se godinama svodi na ograničenu količinu sadržaja sa kulturalnim fokusom u udžbeniku - uglavnom činjenica iz kulture i civilizacije ciljanog jezika i način života (običaji povezani s blagdanima i sl.) – i na povremeno slušanje izvornih pjesama. (vidi npr. udžbenike za engleski jezik u osnovnoj školi iz serije *Way to go*) Dok se kulturološke teme uglavnom obrađuju na kognitivnom nivou interkulturalna kompetencija je zanemarena. Usvajanju vještina i stavova potrebnih za uspješno funkcioniranje u ciljanoj kulturi i uspješnu interkulturalnu komunikaciju ne posvećuje se skoro nikakva pozornost. Razumije se da se na takav način učenici ne

mogu pripremiti za uspješnu komunikaciju s osobama iz drugih kulturalnih okruženja koje imaju različite običaje, sustave vrijednosti i uvjerenja.

Većina nastavnika stranih jezika na svim razinama uključuje u nastavu mali broj aktivnosti koje osvještavaju kulturalne razlike, razlike u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, koje razbijaju negativne stereotipe, govore o primjerima kulturalnog šoka ili nesporazuma do kojih dolazi zbog takvih razlika. Ne govori se o etnocentrizmu, predrasudama, fazama akulturacije (engl. *acculturation*) i osobinama interkulturalnog govornika. Anketiranjem nastavnika doznat ćemo da takve aktivnosti češće u nastavu uključuju nastavnici koji su ili boravili neko vrijeme u stranoj zemlji ili su polazili seminar o interkulturalnoj kompetenciji.⁸³

Kako bi se nastavnici stranih jezika potaknuli da uz poučavanje leksičkih i gramatičkih kompetencija naglase važnost interkulturalne kompetencije i pomognu učenicima usvojiti je, trebalo bi ih upoznati s teorijom interkulturalne kompetencije, dosadašnjim iskustvima i didaktičkim materijalima koji su trenutačno dostupni, npr. *Mirrors and windows*.⁸⁴

2. Određenje pojmova

U daljnjem ćemo se tekstu osvrnuti na neke od ljučnih pojmova vezanih uz problematiku interkulturalne kompetencije. To su poimenice sljedeći pojmovi: kultura, svijest o kulturi, interkulturalna komunikacija i kompetencija, interkulturalni govornik, enkulturacija i akulturacija, kulturalni nesporazum, kulturalna i socijalna udaljenost, kulturalni stereotip te empatija.

U prikladnoj definiciji pojma **kultura** obzirom na interkulturalnu kompetenciju pod **kulturom** podrazumijevamo i:

i) kulturu u smislu civilizacije i njenih postignuća poput literature, glazbene i likovne umjetnosti i sličnog

ii) i socio-kulturalni kontekst (načine ponašanja, komunikacijske uzorke, vještine...)

Pojedini autori definiraju pojam kulture različito, navodeći, npr., da je kultura pogled na svijet odnosno zajednički sustav standarda za opažanje, vjerovanje, procjenu i djelovanje (Kramsch, 1998) i osim što se odnosi na artefakte neke zajednice uključuje i znanja stečena socijalnim kontaktom (Alptekin, 1993); Hofstede (1994.) smatra da je kultura kolektivno programiranje uma koje razlikuje članove jedne grupe ili kategorije ljudi od drugih grupa (1994).

Svijest o kulturi (engl. *cultural awareness*) jedan je od ključnih pojmova povezanih s interkulturalnom kompetencijom, a odnosi se na razumijevanje vlastitog ponašanja i razmišljanja uvjetovanih kulturom kao i razumijevanje ponašanja drugih osoba. Taj proces uključuje istodobno primjećivanje sličnosti i razlika u drugim kulturama i prepoznavanje datosti u vlastitoj kulturi (Damen, 1987).

Interkulturalna komunikacija (engl. *intercultural communication*) je komuniciranje pripadnika različitih kultura i u širem smislu uključuje uporabu bitno drukčijih lingvističkih kodova i kontakt među pripadnicima različitih kultura koji imaju bitno drukčije vrijednosne sustave (Beneke, 2000).

Interkulturalna kompetencija (engl. *intercultural competence*) je sposobnost uspješnog komuniciranja pripadnika različitih kultura, a uz lingvističke, sociolingvističke i govorne kompetencije zahtijeva određena znanja, vještine i stavove. Potrebna znanja odnose se na

⁸³ Podaci iz članka Ildikó Lázár (ECML Workshop 2/2001).

I autorica ovog članka je anketirajući nastavnike stranih jezika tijekom radionica došla do istog zaključka.

⁸⁴ *Mirrors and windows* je udžbenik za interkulturalnu komunikaciju grupe autora, Ildiko Lázár, Martine Huber-Kriegler i Johna Strangea, tiskan kao jedno od izdanja ECML-a, a rezultat je jednog od projekata ECML-a na temu interkulturalne kompetencije. Udžbenik je sastavljen od sedam cjelina posvećenih različitim temama (vrijeme, odgajanje djece, škola i dr.) od kojih je svaka podijeljena na četiri dijela. U prvom dijelu navode se opće informacije o temi, u drugom se raznim zadacima osvještuje odnos prema temi u vlastitoj kulturi, u trećem je fokus na upoznavanju drugih kultura, a u četvrtom je naglasak na učenju jezika kroz kulturalne sadržaje.

poznavanje socijalnih grupa, njihovih produkata i običaja te općih procesa socijalnih i individualnih interakcija kako u vlastitoj tako i u sugovornikovoju kulturi. Vještine podrazumijevaju vještine interpretacije i povezivanja, otkrivanja i interakcije kao i kritičku svijest o kulturalnim razlikama. Stavovi podrazumijevaju otvorenost, radoznalost i spremnost za prihvaćanje drugih kultura i svoje vlastite bez predrasuda. (Byram, 1997).

Interkulturalni govornik (engl. *intercultural speaker*) je osoba koja ima odgovarajuće sposobnosti koje joj omogućavaju uspješnu komunikaciju sa osobama iz drugih kulturalnih okruženja i koju odlikuju osobine poput poštovanja, empatije, fleksibilnosti, strpljenja, zanimanja, radoznalosti, otvorenosti, motivacije, smisla za humor, obzirnosti i spremnosti za odlaganje osude (Fantini, 1997).

Pojmovi **enkulturacija** (engl. *enculturation*) i **akulturacija** (engl. *acculturation*) podrazumijevaju proces usvajanja svoje odnosno tuđih kultura. To su prirodni procesi u kojima ljudi usvajaju znanja potrebna za funkcioniranje u društvenim grupama. Mogu se zbivati u vlastitoj zemlji (enkulturacija) ili u stranoj zemlji ili sekundarnom kontekstu (akulturacija). Enkulturacija gradi osjećaj socijalnog i kulturalnog identiteta, mrežu uvjerenja i vrijednosnih stavova, načine življenja i u najvećoj mjeri etnocentriizam ili vjeru u moć i pravičnost vlastite kulture. S druge strane, akulturacija podrazumijeva 'izvlačenje' iz pogleda na svijet ili etosa primarne kulture i učenje novih načina suočavanja sa starim problemima i odbacivanje etnocentričnih procjena (Damen, 1987).

Faze akulturacije su, po Brownu (1987), sljedeće: 1. turist 2. preživjeli 3. useljenik 4. građanin, a tijekom akulturacije osoba prolazi redom kroz faze euforije, kulturalnog šoka, kulturalnog stresa i skoro potpunog ili potpunog oporavljanja.

Pojam **kulturalni nesporazum** (engl. *culture bump*) može se objasniti kao „nesporazum“ u kontaktima ljudi iz različitih kultura do kojeg je došlo zbog razlike u normama ponašanja i običajima. Dogodi se kad se osoba iz jednog kulturnog okruženja nađe u neugodnoj situaciji pri razgovoru s ljudima iz drugih kultura.

Kulturalni šok (engl. *culture shock*) je šok koji se dogodi pri duljem boravku u drugim kulturalnim okruženjima i pojava je koja varira od osjećaja blage neugode do duboke psihološke panike i krize tijekom boravka u stranoj zemlji. Kulturalni šok karakterizira osjećaj otuđenja, ljutnje, neprijateljstva, neodlučnosti, frustracije, nesreće, tuge, usamljenosti, čežnje za domom, pa čak i tjelesne bolesti (Brown, 1987).

Kulturalna i socijalna udaljenost (engl. *cultural and social distance*) rezultira otežanom komunikacijom među pripadnicima različitih kultura, a zanimljiva je zbog utjecaja na komunikacijske procese i akulturaciju.

Kulturalni stereotip je pojednostavljena ili standardizirana slika sa posebnim značenjem koja je zajednička članovima neke grupe, a koja prikazuje pripadnike neke druge zemlje / regije / rase / roda / zanimanja i sl. na pojednostavljen nediferenciran način.

Empatija je sposobnost razumijevanja i uživljavanja u emocionalna stanja drugih osoba. Ona je stav odnosno sposobnost razumijevanja emocionalnog stanja drugih osoba. Proizlazi iz pojačavanja kognitivnog učenja kroz afektivno, a zahtijeva razumijevanje, aktivnost, promjene u stajalištima, ne samo pasivno prihvaćanje (Byram, 1998).

3. Interkulturalna komunikacijska kompetencija i obrazovanje nastavnika

Razumije se da bi tijekom obrazovanja budućih nastavnika, pored upoznavanja teorije interkulturalne kompetencije, bilo potrebno temeljito i sustavno obraditi i metodiku integriranja interkulturalne kompetencije u program nastave stranog jezika. Ukoliko postanu svjesni važnosti kulturalnog elementa u učenju jezika buduća nastavnici će u nastavu uključiti barem neka od znanja, vještina i stavova potrebnih za interkulturalnu kompetenciju. Ukoliko upoznaju prirodu akulturacije znat će olakšati proces akulturacije svojim učenicima. Ukoliko sami budu upoznati s aktivnostima u kojima se kontrastiraju sustavi vrijednosti, analiziraju slučajevi kulturalnog šoka i nesporazuma i budu u mogućnosti da sami isprobavaju aktivnosti za razbijanje negativnih stereotipa znat će ih prenijeti i svojim učenicima.

Studente – buduće nastavnike – bilo bi dobro najprije upoznati s teorijom i dosadašnjom praksom u poučavanju interkulturalne kompetencije. Nakon upoznavanja teorije i prakse interkulturalne kompetencije bilo bi potrebno analizirati pristup interkulturalnim temama u udžbenicima u uporabi. Studente bi, nadalje, bilo korisno uputiti kako će postojeće kulturalne sadržaje i aktivnosti iz udžbenika oblikovati u aktivnosti s interkulturalnim fokusom i kako će po potrebi samostalno kreirati prikladne didaktičke materijale i aktivnosti. Potrebno je razraditi i kriterije i načine ocjenjivanja interkulturalne kompetencije i sakupiti ili kreirati prikladne zadatke u tu svrhu.

Nastavnicima stranih jezika koji tijekom školovanja nisu na odgovarajući način educirani o metodici integriranja interkulturalne komunikacijske kompetencije u nastavu pomogle bi radionice ili seminari na tu temu. Na takvim seminarima bilo bi ponajprije potrebno osvijestiti važnost interkulturalne kompetencije i ciljeve njenog uvođenja u nastavu. Tijekom primjerice dvodnevni seminara moglo bi se u uvodnim sesijama definirati ključne pojmove povezane s interkulturalnom kompetencijom i upoznati sudionike s dosadašnjim iskustvima te preporučiti literaturu na temu interkulturalne kompetencije.

Paralelno s upoznavanjem teorije bilo bi dobro prezentirati dojmive primjere kulturalnog šoka ili nesporazuma do kojih dolazi zbog kulturalnih razlika. U seriji kraćih sesija može se razgovarati o razlikama u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, (negativnim) stereotipima, etnocentrizmu, predrasudama, fazama akulturacije i osobinama interkulturalnog govornika te mogućnostima integriranja interkulturalne kompetencije u program stranog jezika. Isto tako može se analizirati pristup temama povezanim s kulturom i interkulturalnom kompetencijom u udžbenicima stranog jezika koji su u uporabi u našim školama.⁸⁵ S tim u vezi na jednoj od sesija mogle bi se planirati prikladne nastavne jedinice za usvajanje interkulturalne kompetencije i / ili prilagođavati lekcije iz udžbenika koji su u uporabi. Tijekom seminara moglo bi se započeti sa sakupljanjem, pa i kreiranjem prikladnih didaktičkih materijala za promicanje interkulturalne kompetencije. Na nekoj od sesija bilo bi dobro analizirati i moguće načine ocjenjivanja interkulturalne kompetencije, te započeti s klasificiranjem, katalogiziranjem i kreiranjem novih zadataka za ocjenjivanje interkulturalne kompetencije.

Posebice je važno tijekom seminara demonstrirati aktivnosti prikladne za uvježbavanje i promicanje uspješne interkulturalne komunikacije, npr. iz udžbenika *Mirrors and windows* koje sudionici mogu koristiti u svom radu. U promicanju uspješne interkulturalne komunikacije mogu se upotrijebiti i ove interkulturalne komunikacijske aktivnosti:

- Aktivnost 1: 1. Sudionici izabiru jedan od pripremljenih portreta ljudi iz različitih kultura.
2. Razgovaraju u skupini i odgovaraju na pripremljena pitanja: U kakvoj kući stanuju ti ljudi? Kakvu glazbu vole? Gdje rade? Što su jeli za doručak? Što misle o zagađenju?
3. Uspoređuju mišljenja i kontrastiraju sa stvarnim životom ljudi na slikama (ukoliko voditelj ima potrebne podatke).
4. Razgovaraju o stereotipima.
(Umjesto slika ljudi mogu se upotrijebiti slike kuća ili samo prozora.)

Sljedeće aktivnosti mogu nam poslužiti za razbijanje negativnih kulturoloških stereotipa:

- Aktivnost 2: 1. Izaberi jedan negativni stereotip.
2. Razgovorom u grupi pronađi prednosti pripadanja tom stereotipu.

- Aktivnost 3: 1. Razgovorom u grupi raspravi mogući negativni stereotip koji stranci imaju o nama

⁸⁵ Bilo bi zanimljivo istražiti ulogu udžbenika stranog jezika u načinu i učestalosti učenja o interkulturalnoj kompetenciji i potrebne promjene.

2. Jesu li u pravu?
3. Kako utjecati na promjenu tog stereotipa?

Ukoliko se organiziraju kratke jedno/višesatne radionice iznimno je važno pomno isplanirati tijek radionice. Najbitnije je pritom osvijestiti važnost uključivanja interkulturalne kompetencije u nastavu što možemo zorno predočiti, npr., dojmljivim primjerima kulturalnog šoka. Potom možemo u kratkim crtama predstaviti teoriju interkulturalne kompetencije i preporučiti literaturu za samostalan rad, dok bi veći dio radionice valjalo posvetiti praksi – demonstraciji dobro odabranih aktivnosti i dodatnih materijala sa interkulturalnim fokusom koji se mogu upotrijebiti u nastavi.

4. Zaključak

Život u višejezičnoj i multikulturalnoj Europi obvezuje nas na uključivanje poučavanja interkulturalne kompetencije u program nastave stranih jezika na svim razinama obrazovanja. Kako bi se uključivanje provelo na primjeren način nužno je nastavnike stranih jezika adekvatno educirati. Tijekom obrazovanja budućih nastavnika bitno je ponajprije osvijestiti važnost uključivanja pouke interkulturalne kompetencije u nastavu. Ukoliko postanu svjesni važnosti kulturalnog elementa u učenju jezika, budući nastavnici će u nastavu uključiti barem neka od znanja, vještina i stavova potrebnih za stjecanje interkulturalne kompetencije. Pritom je nužno da tijekom obrazovanja oni sami budu na adekvatan način upoznati s teorijom i praksom stjecanja interkulturalne kompetencije i metodikom integriranja interkulturalne kompetencije u program nastave stranog jezika. Isto tako je neobično važno da se i u programe individualnog i kolektivnog stručnog usavršavanja nastavnika stranih jezika kao jedna od tema uključi i teorija i praksa interkulturalne kompetencije.

Literatura:

- Alptekin, C. (1993). *Target-language culture in EFL materials*. In: T. Hedge & N. Whitney (Eds.), *Power, Pedagogy & Practice*, pp.53-61. Oxford: Oxford University Press.
- Beneke, J. (2000) *Intercultural Competence*, in Bliesener, U. (ed.) *Training the Trainers*, International Business communication, Vol. 5
- Brown, H. D. (1987). *Principles of Language Learning and Teaching* (2nd ed). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. London: Multilingual Matters.
- Byram, M. and Morgan, C. (1998). *Teaching-and-Learning Language-and-Culture*. Clevedon: Multilingual Matters 100.
- Damen, L. (1987). *Culture Learning: The fifth dimension in the language classroom*. Addison-Wesley.
- Fantini, A.E. (Ed.). (1997). *New Ways in Teaching Culture*. Alexandria: TESOL
- Fenner, A., Newby, D. (2000). *Approaches to Material Design in European Textbooks: Implementing Principles of Authenticity, Learner Autonomy, Cultural Awareness*. ECML
- Hofstede, G. (1994). *Cultures and Organizations – Software of the Mind*. London: Harper Collins Publishers.
- Huber-Kriegler, M., Lázár, I. and Strange, J. (2003). *Mirrors and Windows, an intercultural communication textbook*. ECML. Council of Europe Publishing

Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. OUP

Lázár I. Appendix 3: *Culture-related activities in the language classroom: an intercultural study*. ECML 2001.

Lázár I. (Ed.) (2003). *Incorporating Intercultural Communicative Competence in Language Teacher Education*. European Centre for Modern Languages. Council of Europe Publishing

Levine, D.R., and Adelman, M.B., (1993). *Beyond Language – Cross-Cultural Communication*. (2nd ed.). Englewood Cliffs: Regents/Prentice Hall.

Nemetz-Robinson, G.L. (1985). *Cross-Cultural Understanding, Processes and Approaches for Foreign Language and Bilingual Educators*. Prentice Hall.

Valdes, J. M. (ed.) (1986). *Culture Bound: Bridging the Cultural Gap*. Cambridge: CUP.

INCORPORATING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Milica Bilić-Štefan

Summary:

It is now generally recognised that incorporating intercultural communicative competence into foreign language teaching at all levels is imperative in the multilingual and multicultural Europe. However an analysis of the current situation in foreign language teaching and the textbooks used in primary schools will reveal that intercultural activities are generally not included in the abundant material with a cultural focus in the foreign language textbooks. The author provides a list of key terms related to intercultural communicative competence and suggests that if foreign language teachers become aware of the importance of intercultural training during their own education, they will incorporate at least some of the knowledge, skills and attitudes necessary for intercultural competence into their lessons. It is widely accepted that foreign language teachers should familiarize their students with foreign cultures as well as teaching lexical and grammatical competences - therefore intercultural training ought to be a part of their training. In the author's opinion teacher training curricula should comprise the theory and practice of intercultural communicative competence and the methodology of incorporating intercultural competence into language teaching. The author also suggests one of the possible ways foreign language teachers might be educated during their continuing professional development – organizing workshops dedicated to intercultural communicative competence.